

**КАМПАНАНТЫ ЗМЕСТУ НАВУЧАННЯ
БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ
У КАНТЭКСЦЕ СУЧАСНАЙ АДУКАЦЫЙНАЙ ПАРАДЫГМЫ**

Змест моўнай адукацыі адпавядае “вобразу” мовы, што існуе ў лінгвістыцы на тым ці іншым этапе. Ідэі сістэмнасці мовы і нерэлевантнасці для мовазнаўства вонкавых ў адносінах да мовы з’яў доўгі час сілкавалі сістэмна-структурную мадэль адукацыі, дзе граматыка кіравала адборам вучэбнага матэрыялу і структурай навучальнага працэсу. Даследаванне маўленчай дзейнасці ў кантэксце сацыяльнай сітуацыі абумовіла размежаванне, у тым ліку дзеля навучальных мэтай, паняццяў *мова* – *маўленне* – *маўленчая дзейнасць*, што дазволіла па-новаму акрэсліць змест навучання, уключыўшы ў яго *адзінкі мовы, маўлення, маўленчай дзейнасці*, і вылучыць аб’екты засваення (*веды* – *навыкі* – *ўменні*), якія складаюць прадметны і працэсуальны кампаненты зместу. Распрацоўка камунікатыўнай тэорыі мовы стала асновай для стварэння розных прагматычных схем навучання, якія ставілі мэтай за кароткі тэрмін авалодаць уменнем карыстацца іншамовай, ці авалодаць *камунікатыўнай кампетэнцыяй* (КК) (Д. Хаймс). Развіваючы ідэю Н.Хомскага пра неабходнасць размежавання “*моўнай здольнасці чалавека і моўнай кампетэнцыі моўцы*”, Д. Хаймс вызначыў КК як шматкампанентны феномен, які ўключае розныя віды кампетэнцый: граматычную, сацыялінгвістычную, стратэгічную, дыскурсіўную (2,275). У сучаснай методыцы КК мае розныя інтэрпрэтацыі, хоць і прызнаецца за базісную катэгорыю, якая ёсць мэта і вынік авалодання замежнай мовай. Уяўляецца вартым засяродзіць увагу на гэтым феномене з праекцыяй на беларускі кантэкст.

Даследаванне іншамоўнай КК з улікам экстралінгвістычных ўмоў, атрымала далейшае развіццё і паспрыяла фарміраванню арыентаванага на кампетэнцыі навучання. КК стала разглядацца як паэтапны працэс набывання здольнасці адекватна выкарыстоўваць мову ў розных сацыяльна дэтэрмінаваных сітуацыях. Асэнсаванне двухбаковага характару камунікацыі (адзін бок мае інтэнцыі, другі – рэагуе, развівае сітуацыю) паставіла на першы план у структуры КК пазамоўны змест (што ў беларускай лінгвадыдактыцы пакуль недастаткова адлюстравана) – комплекс ведаў, звязаных з паняццем *камунікатыўная сітуацыя* (суразмоўцы, іх сацыяльны статус, сацыяльныя ролі, узровень культуры, адукацыі, іх узаемаадносіны, танальнасць размовы: афіцыйная – нейтральная – сяброўская; матывы, тэма, мэта, месца, спосаб стасункаў і інш.). Паспяховасць камунікацыі залежыць не толькі ад валодання моўнымі сродкамі, але і актуальнай сацыякультурнай інфармацыяй, культурнымі канцэптамі, этнічнымі стэрэатыпамі, а таксама ад умення рэалізоўваць маўленчую інтэнцыю, разумення сутнасці кагнітыўных працэсаў, якія папярэднічаюць рэпрэзентацыі іх выніку (сэнсу, маўленчаму акту, дыскурсу). Мадэль зместу навучання замежнай мове ў кантэксце

кампетэнтнаснай парадыгмы набыла міждысцыплінарны характар, актуалізуючы маўленчыя, сацыялінгвістычныя, культурна-антрапалагічныя, кагнітыўныя аспекты іншамоўнай камунікатыўнай дзейнасці. Менавіта гэтыя аспекты ведаў з'яўляюцца прыярытэтнымі ў сучаснай навукова-лінгвістычнай парадыгме: інструменталісцкае разуменне феномена мовы як сродку камунікацыі, мыслення, пазнання дапаўняецца дэфініцыяй мовы як спосабу адлюстравання светапогляду пэўнага этнасу, увасобленага ў нацыянальна-спецыфічных формах. На аснове аналізу новага корпусу звестак змяняецца “само паніманне чалавеческага языка, который воспринимается не как процесс коммуникации, а как процесс производства”(1,116).

Такім чынам, змест навучання замежнай мове, і беларуская як замежная не выключэнне, у шырокім сэнсе – гэта поліфункцыянальныя веды, уменні, навыкі лінгвасацыякультурнай і кагнітыўнай дзейнасці, набытыя асобай, здольнасць і гатоўнасць іх рэалізоўваць у розных сітуацыях. У структураванай кампетэнтнаснай інтэрпрэтацыі найбольш поўна ён рэпрэзентаваны ва ўзроўневай канцэпцыі *іншамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі* (ІКК) як комплекснай катэгорыі, што аб'ядноўвае шэраг субкампетэнцый (*моўную, маўленчую, сацыялінгвістычную, сацыякультурную, дыскурсіўную, кагнітыўную, стратэгічную*). Яна распрацавана еўрапейскімі экспертамі і сфармулявана ў дакуменце Савета Еўропы *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*, CEFR (1996). На аснове яе пабудавана шасціўзроўневая мадэль (“шкала ўзроўняў”), якая акрэслівае параметры ІКК па ўзроўнях валодання мовай і прапануе стандартызаваную сістэму крытэрыяў ацэнкі ўзроўняў ІКК з дапамогай тэставых тэхналогій. CEFR паспрыяла наладжванню навучання іншамовам паводле адзіных стандартаў на ўсёй еўрапейскай адукацыйнай прасторы, пазней і на постсавецкай прасторы, у тым ліку і рускай мове як замежнай. Што да беларускай мовы як замежнай, то адукацыйных стандартаў, вучэбных праграм, якія, як вядома, акрэсліваюць змест навучання, дагэтуль няма, бо ў нацыянальнай сістэме філалагічных кваліфікацый няма адукацыйнага напрамку “Беларуская мова як замежная”. Тым не менш падрыхтоўка спецыялістаў па беларускай мове як замежнай застаецца складнікам айчынной сістэмы адукацыі, і беларуская мова як адна з моў усходнеславянскага арэалу і як мова этнічнай меншасці ў краінах ЕС і СНД вывучаецца ў розных адукацыйных установах свету. Таму пытанні зместу навучання мэтазгодна распрацоўваць у адпаведнасці з еўрапейскім падыходам да фарміравання КК ў адзінстве ўсіх яе кампанентаў. У тэрмінах CEFR веды, навыкі, ўменні, якімі павінен авалодаць іншаземец, каб ажыццяўляць розныя віды моўнамысленай дзейнасці, выглядаюць наступным чынам.

Моўная (лінгвістычная) кампетэнцыя – веды пра сістэму мовы, правілы функцыянавання моўных адзінак (фанетычных, лексічных, граматычных) і сфарміраваныя на іх аснове ўменні кагнітыўнай арганізацыі моўных адзінак, спосабаў іх структуравання і захоўвання (н-д, асацыятыўных

структур, куды змяшчаецца лексічная ці граматычная адзінка), і ўменне “даставаць” яе з доўгатэрміновай памяці і выкарыстоўваць у камунікатыўных мэтах.

Маўленчая кампетэнцыя – сукупнасць навыкаў, уменняў карыстання моўнымі сродкамі ў чатырох відах маўленчай дзейнасці (гаварэнні, слуханні, чытанні, пісьме), навыкі ўспрымання сэнсу і стварэння маўленчага выказвання (маўленчага акта), валоданне нормамі маўленчых паводзін.

Дыскурсіўная (прагматычная) кампетэнцыя – здольнасць ствараць у працэсе камунікацыі звязныя, лагічныя тэксты (дыскурсы) рознага аб’ёму, жанру і стылю; уменне адрозніваць тыпы і формы тэкстаў і будаваць свае вербальныя і невербальныя паводзіны ў адпаведнасці з канкрэтнай маўленчай сітуацыяй і камунікатыўным намерам.

Сацыялінгвістычная кампетэнцыя – веданне нормаў стасункаў паміж прадстаўнікамі розных пакаленняў, розных сацыяльных груп; уменне арыентавацца ў сацыяльных сітуацыях, класіфікаваць іх і кіраваць імі; здольнасць выкарыстоўваць і перабудоўваць моўныя формы ў залежнасці ад экстралінгвістычных параметраў сітуацыі.

Сацыякультурная кампетэнцыя (іншакультурная і міжкультурная) – веды, навыкі і ўменні, якія дазваляюць разумець новую культуру і эфектыўна ўзаемадзейнічаць з яе носьбітамі ў адпаведнасці з іх нацыянальнымі асаблівасцямі (звычкамі, традыцыямі, ладам жыцця, нормамі паводзін); здольнасць выяўляць у адзінках мовы культуразнаўчую інфармацыю і карыстацца ёю ў розных сітуацыях, уменне параўноўваць сацыякультурны вопыт народа з фактамі роднай культуры і выкарыстоўваць яго ва ўмовах міжкультурнай камунікацыі.

Культуразнаўчыя ўзоры адбіраюцца паводле прынцыпу: што трэба добра ведаць, пра што мець уяўленне, на што адэкватна рэагаваць.

Кагнітыўная (пазнавальная) кампетэнцыя – веды алгарытмаў працы, гатоўнасць і здольнасць кіраваць сваёй вучэбнай дзейнасцю, уменне адбіраць неабходную інфармацыю, ведаць стратэгіі запамінання, структураваць новыя веды і суадносіць іх з наяўнымі, ацэньваць уласныя дасягненні.

Кагнітыўная скіраванасць навучання, закранаючы інтэлектуальную і матывацыйную сферу асобы, прадугледжвае асэнсаванне ёю адукацыйных мэтаў і ўспрыманне іх як асобна значных, актывізацыю ўсяго комплексу кагнітыўных працэсаў – ўвагі, памяці, мыслення, уяўлення, асацыяцый, эмоцый як кампанентаў камунікатыўнай дзейнасці.

Стратэгічная (кампенсаторная) кампетэнцыя – ўменне кампенсавать недахоп ведаў, падтрымаць гутарку нават пры абмежаванай лексічнай і граматычнай базе: ведаць, як пачаць і закончыць размову, спыніць ці прадоўжыць яе, як запоўніць паўзы, здагадацца, калі нешта не зразумеў, як рэагаваць на партнёра, што гаварыць і чаго не гаварыць.

Такім чынам, *камунікатыўная кампетэнцыя* мае выразную ўнутраную структуру і ўзаемаабумоўленыя іерархічныя адносіны паміж яе

компонентами. У процесі навчання формуються і удосконалюються всі структурні компоненти КК.

Література

1. Кристева, Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики. – М.2004, с.114-135.
2. Hymes, D. On Communicative Competence. In J.B.Pride and J.Holmes (eds.), Sociolinguistic, Harmondsworth: Penguin, 1972, pp.269-293).